

Sándor Iván

(Meg)érintések

„...csodálatos az a korrektség, ahogy hülyének illik egymást néznünk.”

(Mészöly Miklós: Érintések)

Eszteendőknél át együtt közölte Füzi László esszéjét Kapuściński naplójával. A *Lapidarium* VI. része 2003-ban jelent meg a *Przeгляд Polityczny*-ben. 2006-ban a *Forrásban*. Hérodotoszról ír ebben a fejezetben. Arról, amit az első mai értelembe vett történész a görög-perzsa háborúról jegyzett fel. Az foglalkoztatta, hogy Hérodotosz fontosnak tartotta a *másik* megismerését. Sok országot járt be, mert *személyes tapasztalat* nélkül nem tartotta lehetségesnek a megismerést. Megbarátkozott azzal, hogy számos kultúra létezik a görögön kívül is. A kultúra lényege a *sokszínűség*, írta. Azt is feljegyezte, hogy a sajátunkat sem tudjuk érteni, ha nem ismerjük a másikat, a tükörben láthatjuk meg önmagunkat.

A görög-perzsa háborúról írt munkájának konklúziója az volt, hogy nem a hadseregek száma döntött. A győzelem kulcsa a görög szabadság- és demokraciaszűny volt.

Hozzátennem: Hérodotosz felismerte, hogy más a történelem és más a mítoszvilág. Ahhoz ragaszkodott, amit a megismeréssel *tudni* lehet, s nem ahhoz, ami *hinni*. A történelmet körforgásnak tekintette. Vallotta, hogy az, aki nagyra nő (uralkodó, közösség, nemzet), ha a csúcsra jut, alábukik, kicsi lesz belőle.

Amit Hérodotosztól tanult, felhasználta saját kora megismeréséhez és értelmezéséhez. Foglalkozott a különböző világokkal, kultúrájukkal, a *másik* megismerésével. Sokat utazott. Felismerte, hogy Európában, mindenekelőtt Közép- és Kelet-Európában új államalakzatok, uralmi formák jelentek meg az ezredfordulón.

Dahrendorf és mások a kilencvenes években arról írtak, hogy a demokraciaformációk különböző új változatokat hoztak létre. Kapuściński továbbment. Tíz éve így írt: „...attól kezdve, hogy forradalmi változás következik be az elektronikus kommunikációban, s ebből következőleg a manipulálási lehetőségekben, a határok kezdenek elmosódni. Fejlődésnek indul az úgynevezett illiberal democracy, vagyis a nem liberális demokracia, hiszen a demokracia elválaszthatatlanul összekapcsolódott a liberális jelzővel. Manapság legális, formális módszerekkel lehet nagyon is autoriter demokraciát létrehozni...”

Ezekben az újabb formációkban tagadtatnak meg a hérodotoszi elvek is: a *másik* megismerésének-megértésének nélkülözhetetlensége; az, hogy más a történelemről való tudás és a mítoszokhoz ragaszkodó hit.

Írtunk hasonló gondolatokról néhányan már évekkel ezelőtt.

Köszönet Kapuściński – így utólag.

A fiatal Tórizs Eszter *A Vanderbilt-jacht hajóorvosáról* írt kritikájának (Jelenkor, 2014. december) a regényen túl a problémát is jól értelmező címet adott: *Hányféle változata van a múlttörlésnek?* Találó mottót is csatolt hozzá a Booker-díjas kanadai író, Yann Martel *Beatrice és Vergilius* című regényéből: *„Egy orvos így szól hozzád: Ez a pirula törli az emlékezetet. Elfelejtet a szenvedést, a gyászt. Viszont minden más emléked is kitörlődik. Beveszed?”*

A korszak „kezében” ott a „pirula”. Lassan emeli a „szájához” ...

A humanista kultúravilág elenyészőben. Értékei-fogalmi erodálnak. Már a nagy szakadás innenső partján vagyunk. Írtam már erről. Idéztem Canettit: *„... a nélkül, hogy észrevette volna, az emberiség egészében véve elhagyta a valóságot... ám ezt már észre sem tudjuk venni.”*

A felejtés elleni nagy felhívás volt ez több mint hét évtizede. A felejtés elleni küzdelmet a felejtéstől való félelem izzítja fel. Kertész Imre életművéről tudtommal eddig még nem mondták el, hogy az *ilyen* félelemből született.

A *Sorstalanság* utolsó mondatai: *„...beszélnem kell nekik legközelebb, ha majd kérdik. Ha ugyan kérdik. S ha csak magam is el nem felejttem.”*

Kertész életműve: a felejtéstől való félelem leküzdése. Amivel *Az utolsó kocsmát* zárja: *„Mindig volt egy titkos életem, s mindig az volt az igazi.”*

És mi ez a „titok”? A szembeszállás a felejtéssel.

A képzelet világában minden billeg. A regénykonstrukció ezt a billegést stabilizálja. De úgy, hogy a billegést vízióvá formálja.

Álom: egy gödörbe léptem, megbicsaklott a bokám. Felriadva percekig érzem a fájdalmat.

1942–43: Auschwitz, Sztálingrád, Don-kanyar.

Füst Milán mindeközben a zsidótörvények által rákényszerített kirekesztettségében, baljós jövőjét is érezve írja egyik legjelentősebb művét, *A feleségem történetét*. A teljes reménytelenségben.

Mezítláb a Himalájára.

Száz év történelme jégkockában: magyar múlt.

Ha kiolvad egyszer, a hullámai mindent elárasztanak.

Bizonyos életkor alatt nincs mit elfelejteni. Az ötven-ötvenöt év alattiak számára nem, vagy alig létezik huszadik századi múlt.

Ha nincs mire emlékezni, akkor nincs mit elfelejteni. Maradhat a szorgos ismeretgyűjtés és a *rekonstrukció*.

Példa: az Auschwitz utáni második nemzedék helyére a harmadik nemzedék lép. A huszonhárom éves Szöllösi Barnabás elküldte az *Egy tábor maradandósága* című írását. Treblinkában járt. Milyen a harmadik nemzedék számára találkozni,

hetven év után, azzal az *elképzelhetetlennel*, amely már hetven éve is elképzelhetetlen volt?

Egyetlen mondatot emelek ki a kiváló írásból. Az egykori tábort őrző pisztolyos férfi gyanakodva kérdezi a látogatótól: „Budapestről jött? Ha budapesti, honnan hallott Treblinkáról?”

Szőllősi Barnabás Kertész Imrétől választott mottót az írásához: *„A probléma, tisztelt hallgatóim, a képzelet.”*

A képzelet nemcsak a tapasztalattal és az emlékezéssel, a rekonstrukcióval is kéz a kézben jár.

1956. október 23. ötvennyolcadik évfordulója. Mit jelent ma a lakosság túlnyomó többségének ötvenhat? Semmit. Gondoskodott erről a korábbi fél évszázad és a mai közöny. A Kossuth térről már eltávolították a forradalom emléklángját. Esti sétáimon nagyjából száz ház előtt haladok el. Hármon láttam nemzeti zászlót huszonharmadikán.

Ha az uralmi manipulációt kiiktatjuk, akkor is mást jelent ötvenhat az átélőknek, a második, a harmadik nemzedéknek. De erről szólva is működhetne a *képzelet*. Mintha működésképtelen volna.

Új motívumok a *Hamlet* értelmezésében.

Tizennégy éve írtam: *„Herbert Fortinbras búcsúztatója című verse a támpontok egyike lehet arról, hogy az európai kultúrában meddig volt napirenden a rendezett világegyetem helyreállíthatóságának reménye, továbbá (a vers) a támpontok egyike lehet, amikor feltesszük a századvég kérdését, mit jelentenek a mítoszok működésképtelenségével kapcsolatos újabb tapasztalataink... a versben olyan kérdések fókuszálódnak, amelyek gyökeresen más kultúrakorszakra mutatnak...”*

Idéztem a versből Gömöri György fordításában Fortinbras szavait: *„Így vagy úgy el kellett pusztulnod Hamlet, nem voltál életrevaló / kristályfogalmakban hittél, nem az emberi agyban.”*

Hamlet Horatiót szólítja fel utolsó szavaival, hogy mondja el a „nem tudó világnak”, mi történt: ármány, csalás, gyilkolás.

Kérdés: hol van Horatio.

Az ezredfordulón Bagossy László új rendezésében már alig van a színen. Fortinbras érkezésekor már eltűnik. Elfelejtette a rátestált üzenetet? A közönyös világ nem is kíváncsi rá? Amnéziája megegyezik a korszak amnéziájával?

Sokszor keltem át Budapesten, a legemlékezetesebben 1944. november 18-án, amikor az Óbudai Téglagyár gyűjtőhelyéről a hatvan év és tizennyolc év közötti sárgacsillagosokat elindították a hegyeshalmi halálmenetbe, s bennünket, gyerekeket és öregeket a svájci diplomata, Carl Lutz közbenjárására a pesti vöröskeresztes menhelyekre transzportáltak.

A Dunán rohamcsónakokra szerelt pallóhídon kellett átkelnünk. A hullámok felcsaptak a lábunkig.

Az emléket Térey János *Átkelés Budapesten* című kötete villantotta fel.

Térey otthonosan jár-kei a városban. A budai és pesti új aranyifjúság világában, a peremvidéken is.

Egyedi látélet, írtam Jánosnak. *„Olyan, mint a fekete-fehér Tarr Béla-filmek. Hűvösben tartod azt, ami izzik. Vízió egy városról, amely mintha még élhető helyszín volna, de már alig az. Pedig egykor az volt. Tartalmasabb élettel, még szörnyű korokban is. Járnak-kei a lakosai, utaznak, isszák a söreiket, szeretkezik, rohannak a felelősségük elől, semmit nem értenek abból, ami történik velük egy leépülő egykori világvárosban.”*

Felvillantotta ez a létállapot egy másik város világát. A tizenharmadik századi Velencéét. Amit Francesco Guardi képei is megőriznek. A mozgalmasság és kieltenség egysége, írja róluk Andrei Pleşu. A lezülló valóságot szólaltatják meg, a történelmi alkonyt, amikor *„a várost úgy kiforgatta magából a Karnevál vigyorgó lény, hogy sikerült egyidejűleg színlelnie a halált és rendesen meg is halni közben”*.

De ezt észre sem vették.

Camus magyar lexikonszavá avatta a közönyt. (Az eredeti francia cím közismerten *Az idegen* – L’Etranger.)

Camus a közöny világállapotát értette meg 1942-ben a háború tombolása idején. Hogyan viszonylik ehhez a nemzeti közöny a béke tombolásában?

Az új Nobel-díjas Patrick Modiano elmondja, hogy mindig szeretett volna krimi írni, mert a krimi közel van a rögeszméjéhez, az eltűnéshez, az identitásproblémához. Mégsem írt krimi, mert az megköveteli, hogy a regény végén legyen valami magyarázat, valamilyen megoldás. De őt *„egy bizonytalan, darabjaira hullott, álomszerű múlt”* foglalkoztatja.

A krimidivat idején nem árt az irodalomra is gondolni.

Rendszeres esti séta gyors lépésben azoknak az utcáknak a háromszögében, ahol nyolcvanötödik éve élek. A Columbus utca 34.-ben tizenegy éves koromig laktam. A kert ma is dús. Az estében világítanak a földszintes villák ablakai. Az az ablak is, amelyikhez gyerekkoromban a homlokomat nyomva bámultam. Visszanézek az utcáról, látom egykori önmagamat. Mintha onnan a mai magamat bámulná. A közös pillantásba szorul az egész életem.